П'ЄСА НА 4 ДІЇ

ДІЯ ПЕРША

1

У кабінеті Радобужного до білого дня світила електрика. Сам він одягнутий спав на канапі. Із рук випала розгорнута книжка.

2

Увійшла Т а н я (домашня робітниця) з віником. Побачила, що Радобужний спить, підійшла і кілька хвилин дивилась на сонного, жадібно і разом зневірливо. Тоді напружено-м'яким рухом підняла книжку. Прочитала тихо, одними губами по складах: іс-то-рія пар-ті-ї. Поклала на столик Погасила електрику. Вийшла.

3

На столику голосно, аж прикро, задзвонив телефон. Радобужний прокинувся, утомлено взяв трубку:

— Слухаю. Радобужний. А-а, це ви... Здрастуйте! Чого так рано задзвонили? Двадцять на десяту. Що ви кажете! (Подивився на годинника). А мені здалося... Ні, на службу я, мабуть, не прийду. Занедужав. (Рухнувся). Новини? Які? Ага! Приходьте, приходьте. Жду! (поклав трубку. Гукнув). Таню! Пантохлі!

4

Поки Т а н я, нагнувшись, діставала їх під канапою, Радобужний зорив за її торсом і ногами. Озуваючи пантохлі, обперся на Таню:

— Мені щось нездужається, Таню.

Т а н я (випросталась). На службу підете?

Радобужний. Ні. Зараз до мене прийде мій секретар Кухман — впустіть. А більш нікого! Кажіть, нема вдома. Ніна Костівна встала?

Т а и я. Ще сплять.

Радобужний пригорнув Таню до себе. Вона м'яко вирвалась. Тоді він:

Ви знов водили тата до церкви?

Таня похнюпилась.

Водили, питаю?

Таня мовчала.

На зло мені, чи так? Таня. Вони просили.

Радобужний. А я не просив вас? Я?.. Не смійте цього робити! Востаннє кажу й приказую. Чуєш? Приказую!.. Це ж чорт зна що! Комуніста батько й домашня робітниця ходять до церкви. Та ти знаєш, яку шкоду ти мені цим робиш?

Таня. Ми до вечірні ходили. Ніхто не бачив.

Радобужний. І вночі побачать! (Знов пригорнув Таню). Ну скажи — на зло? Га?.. Таню! Не треба цього робити... Це ж міщанство, забобони, несвідомість, темрява. Мені ж болить.

Таня (випручалась). Вони просили.

Радобуж-ний (передражнив). Просили, просили!.. (Розсердився). Покличте сюди батька. Ну!

Таня пішла. Радобужний підійшов до других дверей. Неголосно, на випит погукав:

— Ніно, ти СПИШ?

Заспокоєний, вернувся й ліг.

5

Помацки увійшов сліпий батько: — Кликав, Андрію?

Радобужний. Сідайте, тату. (Підсунув стільця). Ви вчора ходили до церкви?

Старий. Ходив, сину. До вечірні ходив.

Радобужний. Мабуть, Таня?

Старий (звів брови). Що?

Радобужний. Намовила йти?

С т а р и й. Ні, ні! Я сам. Я її просив.

Радобужний (крекнув). Крадькома взялись ходити! Потайки! (Закурив).

С т а р и й. А так, сину, так. Колись ти малим крадькома бігав од мене, пам'ятаєш, цигарки палити, а тепер бач, я змалився, старий і темний, потайки бігаю од тебе...

Радобужний. Так то ж цигарки, а це церква, попівська служба, вечірня.

Старий. То чим гірша, сину, моя вечірня од твоїх цигарок? Кому з цього шкода?

Радобужний. Вам, а найбільш мені! Ось що, тату! Скоро має відбутися чистка партії. Ви знаєте, що то є чистка партії? Ні? Так знайте: одним махом мене ви— л пхають із партії і позбавлять служби, як тільки довіда-' ються, що ви, мій батько, ходите до церкви.

Старий (затривожився). Ото господи! За що? Не ти ж, Андрію, ходиш!

Радобужний. Скажуть, син комуніст, а й досі не навів батька на пуття, не розвіяв релігійного туману. А скільки я вам казав, доводив, виясняв, і ви ж погоджувались, тату? Погоджувались, що бога нема?

Старий (покірливо). А так.

Радобужний. А коли так, то чого ж ви, свідомий цієї думки...

Старий (устав). Андрію! Одвези мене! Радобужний. Знов своєї?

Старий. Додому, сину! На село! Занудився я тут у городі...

Радобужний. Киньте, кажу, вигадки!

Старий. Сам доставлюся. Щоб тільки вітрець подихнув на мене. Вітру, сину, отут у вас не чую. Десь шумить вгорі.

Р а д о б у ж н и й. Не вітер вам потрібен, а церква. Ходіть краще до клубу. Скільки раз просив, казав... Чуєте?

Старий. Темний я. Не бачу вашого клубу, який він є. А ще й до того цигарки там палять, кричать, штовхаються, лаються. А в церкві, сину, тихо. І люди немов другі стають — смирнішають, добрішають. І свічечки я там (рукою показав) немов отак бачу, і співають там хороше. Одвези, Андрію! А то я справді не вдержусь та, диви, і гайну ще раз з дурного розуму до церкви, а на тобі це скоїться. Бо бач, яка строга ваша партія...

6

Увійшла Т а н я, Радобужний увірвав промову: — Житимете тут! Таня. Товариш Кухман прийшли. Радобужний (до батька). Ідіть і не вигадуйте дурниць.

7

Коли старий вийшов, Радобужний взяв Таню за руку:

— Таню! Ти не сердься, люба, що останнім часом я до тебе ставився ну... Трошки неуважно. Не було часу, знаєш. Клопоти обсіли...

Таня. Навпаки,— випивши, ви дуже був уважний...

Радобужний. А ти не сердься, Таню! Завтра, ні, навіть сьогодні я візьмусь за твою освіту. Хочеш — навчу тебе політграмоти, до вечірньої школи оддам, хочеш? (Пригорнув).

Таня (покірливо). Пустіть!

Радобужний. Тільки не треба водити тата до церкви.

Таня. Там же товариш Кухман * ждуть. Радобужний (ліг). Проси.

8

Увійшов Кухман:

— Серйозно занедужали, Андрію Оверковичу? Радобужний. Які новини, скажіть? Сідайте. Кухман. Уже призначено. Радобужний. Трійцю?

Кухман. Так.

Радобужний (сів). Кого персонально? Кухман. Прізвищ не знаю. Один з комсенаторів, видно, старий. Навідали наше партбюро. Радобужний. Ну?

Кухман. Ну, як водиться, трійця на всі сто пролетарська. Очі у них пролетарські, рухи, голос — все пролетарське. Навіть сякаються по-пролетарському.

Радобужний. Коли почнуть?

Кухман. Кажуть,— за тиждень. Та не це головні новини. Радобужний. Ану?

Кухман. Учора в партійних вищих кулуарах, коли зайшла інтимна про вичистку мова, точніше, кого саме, приміром, у вас годилось би вичистити, то в числі інших, правда, обережненько, але було названо й вас...

Радобужний (за портсигар). Он як!

Кухман. Так!

* У рукописі помилково — Кесель. (Приміт. упорядника).

Радобужний. Хто назвав? Кухман. Перша — Килина-делегатка. Радобужний. Це та? Видвиженка з тютюнової? К у х м а н. На жаль, вона, тьотя Килина. Радобужний. Мотиви?

Кухман. Звичайні про такий случай, штамповані й трафаретні: бюрократи і тощо. Але було сказано й таке: тонкоштучний кар'єрист...

Радобужний. Хто сказав?

Кухман. Брус.

Радобужний (аж устав). Брус?

К у х м а н. На превеликий жаль, він — Петро Брус Натякнув, між іншим, і на те, що немовби зміщанились ви, Андрію Оверковичу, в'яжетесь з чужими елементами, словом, одбились комуністичного гурту.

Радобужний. Фантазія у його буйна, поетична — знаю! Недаром же пише українські вірші та робкорить по газетах... Ще кого пошили в кандидати на вичистку?

Кухман. Нашого скульптора, Овчара.

Радобужний. Ну, того варто. За п'янство?

Кухман. Так. Хоча Килина, бач, заступилась за нього. Мовляв: хоч щиросердий, думок своїх не хова і, крім того, пам'ятника будує.

Радобужний. Пам'ятника будую я. Він тільки скульптор. Ну, а ще кого?

Кухман (усміхнувся). Вам мало?

Радобужний (перемігся). Це я за інерцією. Все?

Кухман. Все! Хоча ні... Трошки не забув. Ще одна новина. Вам наряд од райкому — доповідь про соціалістичне змагання.

Радобужний. Де?

К у х м а н. На зборах робітників асенізаційного обозу, чи що. Сьогодні о десятій. Ось!

Радобужний (прочитав). На зборах робітників-комунальників.

Кухман. Хо-хо! У мене дотепніше вийшло.

Радобужний. Цинік ви і скептик! Постривайте, ось скоро буде чистка вашому братові...

Кухман. Ну?

Радобужний (загадково усміхнувся). Вичистять вас.

Кухман. Хто?

Радобужний (витримано, холодно, спокійно). Наприклад, Брус.

Кухман (перемігся). Так. Які ж мотиви?

Радобужний. Недавно він сказав про вас, що ви поточений геть-чисто скепсисом, по суті — зневірений службовець.

Кухман (прикрився сміхом). Помилка! Я, наприк* лад, ще вірю, що всіх тих ие вичистять, кого давно вже слід було б вичистити. Хо-хо! Можна йти?

9

Десь у сінях знявся гомін. Танин голос сперечався з чоловічим:

— Нема вдома!

— Неправда! Він удома, а ви не винна...

— Ой боже! Та куди ж ви?

— Куди? Вперед на бюрократизм! Кухман (вслухався). Здається, Овчар? Радобужний (з досадою). Він п'яний.

10

Овчар (з дверей). У старої буржуазії краще водилось: просто й одверто казали: "Барін не пріншаєт".

Радобужний. І стара буржуазія ніколи не вдиралась до хворої людини.

Овчар (підійшов. Подивився п'яно). До хворої?.. Де ж прикмети? Чому я не бачу прикмет: ліків, термометра, рецептів? (Подивився на столик. Попалася книжка. Прочитав заголовок). Історія партії... Це ж що? Визначаєте собі діагнози, чи просто зубрите перед чисткою?

Радобужний (стримано). Ви в якій до мец§ справі?

Овчар. Без жодної справи. Я так собі прийшов, випив і прийшов. А то ще можна й так: прийти і випити. Може, вип'ємо, га? Перед чисткою?

К у х м а н. Ви ж були кинули?

Радобужний. Партією присягався.

Овчар. Так. А перед чисткою почав. Хочу-бо появитися на комісію таким, яким я є і був. Без фальші, в натуральному стані, не то що ви... аноніми і псевдоніми.

Кухман. А скажіть, вам ще не ввижаються в такому натуральному стані всякі волохаті істоти: бісики, пацюки, миші й тощо?

Овчар. Ще й як!

Кухман. Серйозно?

Овчар. Пресерйозно! Отакі-о пацюки у городі! Новітні міщани! Хвостаті! Політикани в політиці, неуки в науках, інтригани в мистецтвах.

Кухман (до Радобужного). Цікаві галюцинації!

О в ч а р. Хіба мало горил, волохатих, диких? Особливо на селі. Хоча ні... Там живуть наші дядьки. Серця їхні повні землі та торішнього листя. Дехто світить лам-гіадика, кігтявою рукою хреститься і чухмариться: господи помилуй! — і вже гострить ножа на город...

Радобужний. Песимізм!

О в ч а р. А що таке оптимізм? Ваш! Биття у мажорні бубни попереду катафалка з покійним сімнадцятим роком?

Радобужний. Годі галюцинацій! Кажіть, чого прийшли?

О в ч а р. Чую в голосі гнів... Гаразд! Я прийшов у справі пам'ятника. Коли ви додасте ще матеріалу на п'єдестал? Третій тиждень колядую по вашій установі.

Радебужний. І по вашій... Сьогодні ви одержите весь матеріал. З умовою: не пити — раз! Щоб за тиждень, ні, за п'ять днів максимум пам'ятник був готовий — два! Чуєте?

О в ч а р. Ой,не вірю!

Радобужний (записав у блокнот). За п'ять днів, себто першого має бути відкриття пам'ятника в сквері! (До Овчара). Все!

О в ч а р. Щоб до чистки встигнуть? Тепер вірю!

Радобужний. Так! До чистки! Щоб не довелось добудовувати пам'ятника з другим скульптором.

О в ч а р. І щоб безпечніш було потім будувати бюрократизм.

Радобужний. Соціалізм, товарі.тиуі О в ч а р (жестом на гардини, прикраси й тощо). У власному закуті?

Радобужний спалахнув. Рвучко встав, Кухман став між ними. Заспокоїв жестом:

— Ну-ну! (Підштовхуючи, повів Овчара). Ходімо краще додому, товаришу обличителю!

11

Радобужний заходив по кабінеті. Кілька хвилин ходив мовчки, тоді:

— Он як!.. Бюрократ і кар'єрист! Тонкоштучний кар'єрист! Заміщанився!.. Одбився партійного гурту! (Згадав, що треба йти на доповідь. Гукнув). Таню!

12

Увійшла Таня. Радобужний замислився і знов:

— Я бюрократ і кар'єрист... (Несамовито). А ти хто? Ти?

Таня (здивовано, тихо). Я?

Радобужний (в запалі гніву не помічаючи навіть Гані). Я одинадцятий рік у партії! Воював! Страждав! Деиікінці за мене батькові очі викололи! Хату спалили! (Прикро-зневажливо). А ти? Хто ти, питаю?

Таня (болісно, тихо). Я ваша прислуга...

Радобужний (в запалі). Мене із партії? Ну, ще побачимо, хто кого! Побачимо! (Гукнув). Таню! Побачимо! (Гукнув ще). Таню!

Таня (здивовано). Я ж прийшла!

Радобужний (отямившись). Ага... Чого так довго? Таню! Дайте... Дайте другий костюм і чаю... (Знову набігає хвиля запалу). Побачимо!.. (До Тані). Я зараз йду. Маю читати доповідь... Побачимо, хто кого!..

Таня. Вам який костюм?

Радобужний (не почув). Але як це зробити? Т а н я. Я за костюм питаю! Радобужний. Так, костюм... і чаю.

Таня вийшла. 13

Із спальні вийшла, напнувшись ковдрою, Ніна (жінка):

— Ти ще вдома? Радобужний. Зараз іду!

Ніна. На хвилинку! Я вчора спитала у старенького, скільки йому років. Так ти знаєш? Сьогодні йому виходить сімдесят п'ять років, сімдесят п'ять,— ти розумієш? Так же не можна! Я пропоную справити йому ювілей.

Радобужний (про своє). Так. Але як це зробити?

Ніна. Дуже просто: купити кілька пляшок вина, печива в цукерні, садовини ріжної, покликати знайомих твоїх товаришів, привітати тата... Та ти хворий, чи що?

Радобужний. Так! Я зараз іду доповідь казати, Будь ласка, купи печива, садовими... А вино навіщо? Н і н а. Ну та як же іменини та щоб без вина? Радобужний. Які іменини?

Ніна. Татрві ж! Диви! Та хіба ти не чув, про що я допіру казала? Радобужний. Жодних іменин! Не треба! Ніна. Чому?

Радобужний. А тому, що за тиждень... Та тому, що це лишок старого побуту, міщанський звичай, непотрібна річ!

Н і н а. Як тобі не соромно? Як твої та мої іменини справляли, то нічого, а як до татових, то вже й старий побут і тощо.

Радобужний. Жодних іменин! До речі, на твої іменини у нас Брус був?

Ніна (у неї перебився голос. Зіщулилась, убгалась у ковдру). Брус?., був... (Виправилась). А що?

Радобужний. З того часу він перестав до нас заходити. Скажи, чого?

Ніна зам'яіась. Непоміїио, але допитливо й тризожно поглянула на

чоловіка.

Радобужний (з натиском). Скажи! Н і н а. Не знаю. Чудне запитання. Радобужний. А я знаю!.. Ніна (напружено). Ну?

Радобужний. Того, що він вважає іменини за першу ознаку міщанства, а мене з того часу за стопроцентного міщанина. Будь певна, що вдруге вже до нас на іменини не прийде. Навпаки, він скористає ті іменини, як зброю проти мене.

Ніна (заспокоївшись. Голос став нормальний, упевнений). Все це дурниці. Ти помиляєшся. Я, наприклад, маю на думці покликати його сьогодні на татів ювілей і певна, що він прийде. Та тато ж його симпатія.

Радобужний. Ніно! Аби не образити тебе — кажу: ти прос/го зелена наївність. За тиждень до чистки партії та щоб Брус прийшов на якісь татові іменини?

Ніна. Ось побачиш, прийде.

Радобужний. Може, ще й горілку питиме?

Ніна. Вип'є.

Радобужний (махнув рукою). Бачу, наївність е лише верхнє вбрання дурості. (Взяв наряд, надів капелюха).

14

Таня назустріч:

— Чай зараз буде.

Радобужний. Не треба. Пізно. (Пішов).

15

Ніна (плеснула в долоні). Таню! Ми справляем ювілей старому! Сьогодні! Зготуємо селянських, ти розумієш, селянських закусок,— у Жені Кухман є ціла сулія прекрасної, витриманої — ха-ха! — ідеологічно витриманої міцної наливки. Я куплю вина й ласощів. Запросимо Женю, Кухмана, Ірочку, товариша Бруса. Таню!.. Теплої води на вмивання! Я зараз одягаюсь і сама йду скуповуватись. Сама й гостей покличу. Всіх! (До себе із щасливим посміхом). І його. (Побігла в спальню). Таню, води!

Таня пішла по воду.

16

Дослухаючись до чогось, ловлячи кожний звук, до сінешніх дверей побрів старий, ціпком намацуючи дорогу. Бурмотів:

— Здається, вітер, та хіба ж дочуєш у цих хатах?..

17

Тільки що відчинив двері, аж із сіней двоє:

— Дозвольте увійти?

Старий став:

— Хто це?

— Тут товариш Радобужний живе?

— Тут. А ви ж хто будете?

Перший (до другого). Заходьте, товаришу село! Натрапили! Другий. Здрастуйте в хату!

Перший. Оце я товариша одного завів. Чоловік, можна сказати, протокольно прибився пішки із села і ніяк доступитися не може...

Старий (заяремтів). А который? Котврий із села? Сідайте! Звідки? Не бачу я, темний на очі...

Д р у г и й. Це я поневіряюсь тут з обческими справами. Третій день отак!

Старий (намацав його). Сідайте! Давно не бачив свого чоловіка.

Перший (до старого). А ви, мабуть, родич товаришу Радобужному?

Старий. Батько йому. Другий рік, як узяв мене до себе. Я теж із села. Хліб колись, як ще був видющий, робив.

Перший підштовхнув тихенько другого:

— Попросимо папашу, а папаша синові скаже...

Старий (до першого). І ви, може, з села?

Перший. Ні! Я так собі, можна сказати, протокольно і більш з об'єктивного боку...

Другий. Хлопочуть, спасибі їм...

П е р ш и й. Я, папашо, безробітний, тутешній робітник. Другий рік отак. Немає роботи, то я склавши рук не сиджу. Де яка установа, де який клуб або аерохем, чи там черга людей яка, я й собі заскочу. Там послухаю, а там і сам мовлю слово, чи полаю кого слід. Бо у нас народ, скажу! Леніна Ілліча до кожного слова тулить, а суті, точки ленінізму, щоб до діла Ільковича прикладати — не розуміє. Бо Ленін тобі не хунт насіння задля балачок, а Ленін! Розумій його і ленінізму його в ділах своїх, от!..

С т а р и й. То це ж ви?..

Перший. Бачу — товариш мужичок із села, можна сказати, одірвався бази і заплутавсь в бюрократизмі. Бо дракони сидять по установах. Хоч і рубають їм голови, а замість зрубаної десять вироста.

Другий. Школу обчество будує і вже стіни вивели, а на дерево не стягнемось...

Перший. Справа така, що, протокольно, вона в бюрократизмі, як квітка, засохне! Треба допомогти, папашо! Треба, щоб синок ваш за це діло взявся!..

Старий. Я скажу...

Другий. Просимо! Усім селом! І план у нас, ось я вам зараз...

П е р ш и й. Ми ще вчора були у вашого синка в установі. Норовистий він трохи. С т а р и й. Не послухає він і мене... Д р у г и й. Як не послухає? Ви ж батько?

С т а р и й. Не послухає! Просив — одвези на село, щоб хоч вітрець подихнув на мене... Затомився, вірите, вітру не чую. Десь шумить угорі.

Перший. Ні, так не можна!.. Ви йому серйозно про школу, розумієте? Школа, скажіть, стоїть, дерево лежить, а село б'є ноги за сімдесят п'ять верстов... Та що це таке, скажіть?

18

Увійшов Брус:

— Добридень! Чи вдома товариш Андрій?

Старий (зрадів). А... Товариш Брус! Товариш Брус прийшов... Що це вас, мабуть, вже із півроку не видно й не чути?.. Немає вдома... А до нас ось земляки прийшли... Із села, товаришу Петре!

Б р у с. А Ніна Костівна?

19

На дверях з'явилась Ніна.

Ніна (до Бруса). Ви? (Помітивши, що він не один. До першого й до другого). Ви до товариша Радобужного?

П е р ш и й. В точку попали! Земляки ваші, можна сказати.

Ніна. Які земляки? Старий. Чоловік із села!.. До Андрія. Ніна. Товариша Радобужного немає... Прийдіть завтра! Краще в установу! Перший. Були там.

Ніна. Згодом прийдіть!.. Хоча він вдома не приймає... В установу! Таню, вийдіть за товаришами та зачиніть.

Старий. Я вийду за ними!.. Ось я!.. (Шукаючи ціпка).

Перший. Ціпочка шукаєте?.. Ось він! Старий. Спасибі! Другий. Прощавайте!

Старий (пішов за ними). Ну, як там хліб?.. Чув, що жита добрі? Зелені та густі, кажуть? (7 дверей не зачинив).

20

Ніна взялась зачиняти двері в сіни, в столову, в спальню, а тоді

до Бруса:

— Про вовка помовка, а вовк у хату. Допіру говорила з Радобужним... По-дурному я боялася. Навпаки, вам, йовчику, треба ходити до нас. Не щодня, звичайно, а так, Аа тиждень раз чи два. Сьогодні ви обов'язково маєте прийти, на ювілей... (Зачинивши двері). Ну, здрастуйте, милий!

Брус (привітавсь. Глухуватим голосом). От що... Ніна (сяючи очима). Ну-у?

Брус. Я прийшов сказати ось про що... х

Ніна (в тон, з гумором). Що беручи на увагу міжнародний та внутрішній стан СРСР, а також сланні директиви Комінтерну...

Брус (нахмурився, серйозно). Ось про що: за тиждень починається перевірка в партії. Ніна (жартівливо). І тому ви пропонуєте припинити, а цей тиждень наше кохання, не ходити гулять, не бачитися, а,навпаки,— нагнати на себе піст, читати Марксів "Труд і капітал" і каятися, каятися, так?

Б р у с. Ні, я пропоную не крити далі нашого кохання, не ховатися з ним, немов з чимось краденим, а об'явити І поставити його на легальний і

громадський стан. Точніше: сказати про все Радобужному, а я скажу бюрові нартячейки.

Ніна (серйозно). Не треба тепер цього робити, Брусе!

Брус. Треба!

Ніна. Не треба, милий!

Ё р у с. Треба нарешті розв'язати стару задачу з трикутником просто, чітко, по-більшовицькому.

Ніна. Згодом вона сама розв'яжеться просто, зрозуміло і, коли хочете, по-більшовицькому.

Брус. Буде пізно! Треба тепер!

Ніна. Чому тепер?

Б ру с. Тому що я хочу прийти на перевірку без жодного темного кутка навіть в особистому житті. Всі вікна І двері розчинені! Всі мислі й почуття на видноті! Будь Іаска — перевіряйте!

Ніна. Так і зробіть! А щодо кохаиння, то не забувайте, що воно й моє. А я хочу перевіряти його сама. Перевірте і ви його, Брусе, самі кілька раз перевіртесь, і тоді вже, як глибоко впевнитесь, що воно, як неп у вас, всер йоз і надовго...

Брус. Я вже упевнився! Моя любов не неп!

Н і н а. Он бач!

Брус. Моя любов... це друга для мене революція. Особиста.

Ніна. Ще гірше! Брус. Чому?

Н і н а. А тому що... Між іншим, це правда, що молоді революціонери більше люблять революцію, коли вона заборонена?

Б р у с. То есери любили так її та анархісти, а я хоч і молодий, проте більшовик. Ніно! Без жартів! З трикутника треба вийти! На простір!

Ніна. Не тепер.

Б р у с. А коли? Коли ж?

Ніна. Трохи згодом. Послі.

Брус. Чому послі?

Н і н а. А тоді скажу.

Брус. Ніно! Ти знаєш, як я ставлюсь до Радобужного як до партійця? Я мушу сказати про це на перевірці...

Ніна. Без тебе вилучать! Не треба!

Б р у с. Я не зможу сказати, аж поки не перестану красти тебе у його!

Ніна поцілувала його.

Ну от... Виходить, знов буза. Що ж робити? Ніна. Що? Та хоч раз поцілуйте!

Брус обняв її.

21

Вернувсь Радобужний. Завмер на порозі.

Брус (цілуючи Ніну). Ой! Якби ж отак сказати... Ра* добужний, я люблю Ніну...

Ніна. Ой, якби ж то — а я люблю Бруса, Радобужний, сказати! ^

Непомічений Радобужний навшпиньках вийшов в столову. '

Ніна (почувши скрип, одкинулась). Тут десь Таня, Іди і жди мене.внизу...'Я зараз вийду... Підемо скуповуй ватись. (Побігла в спальню).

Брус пішов.

22

Увійшов Радобужний:

Мовчок, Радобужний! Поки що мовчок!.. І це буде золотий мовчок! (Гукнув). Таню!

23

Таня й Ніна на дверях. Ніна вхопилась за одвірки: — Ти?

Радобужний (з докором). Друга б сказала!.. Ніна (через силу). Що?

Радобужний. Нагадала б!.. (До Тані). Скільки я вам казав, що коли йду з доповіддю або на завод, то щоб Давали кепку, блузу... Ху-х!

Довелось з півдороги вернулись. (Одяг блузу, надів кепку). Прекрасно! (До жінки). Коли вже так хочеться, то кажи!..

Ніна (померкла). Про що?

Радобужний. Скільки тобі треба грошей на ювілей...

Ніна (ожила). У мене ще є.

Радобужний. Ще краще! Справляй! (Пішов).

ДІЯ ДРУГА 1

У Радобужних відбувалась вечірка. Кухман підпоював жінок вином. Одна дівчина, видно, уп'яніла, плеснула в долоні:

— Товариші!

Кухман. Тихо! Слово має майбутня "великосовет-ская" дама.

Дівчина. Товариші! Я п'яна! (Засміялась і сіла).

Кухман. Хо-хо! Перша щира промова, що я чую за останні два роки нашого громадського життя. (До дівчи-Аи). Але, Іронько, моя малютко! Тепер щирих промов не кажуть. (На сторону Бруса),. Тепер навіть п'ють нещиро. (На сторону Радобужного). А коли й щиро, то мовчки.

Радобужний (стеживши непомітно за Брусом, показав на невипиту чарку). А вй яік, Брусе, щиро, чи?..

Бір у с (повернувся до нього. Допив). Мовчки й щиро.

К у х м а нова жінка. А любите як?

Радобужний. Теж мовчки, нишком любить... (Коли ж Брус допитливо глянув, додав)... випити...

К у х м а н о в а ж і н к а. Та ні! Я за любов, за кохання спитала.

Радобужний. А-а!.. За любов не знаю. За любов нехай він сам скаже. (Засміявся з робленим гумором, чокнувся Брусової чарки). Ну, будьмо!

Вихопилась І р о ч к а, зареготалась:

— Я знаю! Я скажу!.. Товариші! Ніна Костівна і товариш Брус зраджують нас. Вони змовляються... втекти.

Кухманова жінка. Ані подобинки!

Кухман. Товариш малютко! У вас, як ув Овчара, почались галюцинації. Мій вам рецепт: випийте і занімійте.

І р о ч к а (послала на сторону Радобужного пальчиками поцілунок). Попереджаю мого Андре!.. Мого зава! Сигналізую небезпеку... от!

Кухман. Товариші! Я колишньої партії есерів бомбометальник і словометальник, себто бомбист і пропагандист, тому язик мій...

Кухманова жінка. Ворог твій...

Кухман. Навпаки — друг мій і руки завжди мені слухняні, навіть тоді, коли голова моя і ноги п'яні — вони тверезі й слухняні. Отож пропоную, щоб надалі всі тости виголошував я...

Звичайно, оплески, голоси:

— Просимо!

Кухман. Перше, пропоную тост за себе!

Сміх.

І р о ч к а. Браво! Браво!

Кухман. Хоча б з тих міркувань, що за себе людина п'є завжди щиро, а я хочу сьогодні пити щиро. Так-от. Товариші й товаришки. Скоро вийде сорок років, як в одному містечку, що до його жодна ще влада не поверталась, та, мабуть, і не повернеться передом, у злиденного каменяра Кухмана народився син Антип, себто я...

І р о ч к а. Браво! Браво! Біс!

Кухман. На превеликий жаль, малютко, я цього номера повторити не можу, навіть коли б ви погодились стати мені за матір. Інше діло зробити це без додатка "ся", себто народити. Будь ласка, ще можу...

Кухманова жінка. Антишко! Не мели зайвини!

Кухман. Так-от. Батько мій був каменяр, і весь рід наш каменярський. Батько мій носив каміння на спині, жінка моя носить каміння на пальцях, я його ношу, здається, в печінках. І взагалі, ми всі отут каменярі, бо Андрій Оверкович носить каміння на серці, товариш Брус, наприклад, за пазухою... Отже, вип'ємо, товариші, за носіїв каміння: кожен за себе, щоб пилося щиро!

Кухманова жінка. Антишко, ти п'яний!

І р о ч к а. Ви милий, милий, Кухмане! Я вас поцілую! Бо я теж ношу каміння отут. (Показала собі на груди)... Ось...

Кухман. Малютко моя. Я все-таки не вірю, щоб вони у вас були такі тверді...

Кухманова жінка. Антишко, стямся!

Кухман. ...як у Бруса. В чім річ?

Ніна. Краще вип'ємо, товариші, ще раз за здоров'я нашого старенького і сивенького ювілянта. Я думаю, що товариш Кухман сказав нам про каміння в алегоричній формі. Каміння — це наші прожиті роки, і кожен їх носить, де йому зручніше. (До Кухмана). Адже ж тільки так вас треба розуміти? Правда?

Кухман. Ви питаєте про ввічливість? Відповідаю: тільки так!

Н і н а. Ну от, бачите, товариші, про каміння було сказано навіть не щиро, а ради ввічливості. А мені дозвольте обернути цю звичайність на щирість... Вип'ємо, товариші, ще раз за здоров'я нашого старенького й сивенького ювілянта. От він сидить поруч з нами, край свого життя. Роки у його на серці, роки на спині, на лобі в зморшках, ро-ки-каміння несе наш старенький на захід життя. Приді-таймо ж його хоч теплим словом, хоч раз усі гуртом, щоб не казав він, що у нас у городі твердо людям жити. Привітаймо словом, коли ми не здатні ще на той мінімум у побуті, що зветься — увага і пошана до людини!..

Кухман. Вітаю словом і горілки чаркою! Проте з роками нічого не вдієш, майн фатере! Це вага, яку треба нести...

С т а р и й. А не скинеш, хоч би й хотів, правду кажете. Хіба що в труну, та й то як сам на них ляжеш. Спасибі, невістко, за добрее слово, і вам усім, і тобі, сину, що прихилив мою старість і темність — у доброті живу. У доброті! І сни добрі сняться. Сьогодня, наприклад, жито приснилося (вам, городським, мабуть, воно ніколи не сниться), таке густе

та високе, немов аж дзвенить, а вітер хвилю так і гонить... Вітер! От вітру у вас не чути...

Ніна (поцілувавши старого). Я б вам його нагнала> сюди, якби моя сила, я б його купила, якби ж його продавали...

Кухман. Купіть вентилятора.

Брус (став). Так! Вентилятора сюди треба.

Глянули одне на одного — Радобужний, Кухман, Бруо. Ніна. Товариші! Прошу до піаніно!

Пішла в другу кімнату. За нею всі, крім старого.

2

Увійшла Т а н я. Взялась прибирати з столу. Старий до неї.

— І про мене згадали тут,— невістка, спасибі їй... Словом теплим привітала, Таню. А от про тебе й забули, навіть не почастували. Хотів був нагадати, та не наважився...

Т а н я. Про мене вночі згадають.

Старий (намацав пляшку. Налив чарку). На, Таню,, випий хоч з моїх рук. Спасибі тобі, доню, що турбуєшся: мною, за ласку спасибі, за тиху вечірню... (Налив і собі). Пошли тобі, боже, тихого щастя за це, чоловіка до пари., люб'язного, тихого...

Т а н я. Чоловіка вже послав. Тихого... Як іде вночі до-мене, то ніхто не чує.

С т а р и й (звів сліпі очі). Як це?.. Справді маєш, Таню?

Т а н я. Вже скоро рік буде, як маю.

Старий. Гай-гай! А не признавалась! Я б поздоровив тебе. Хороший чоловік попався? Тихий?

Т а н я. Та ви ж його добре знаєте.

Старий. Я?.. Та хто ж він? Нікого я тут не знаю. Хіба хто з села?

Т а н я. Ха-ха... Я ж ваша друга невістка.

У старого розплескалась чарка.

Тихий він у вас! А тихо з ним жити як! І любимось тихо — ліжко під нами не скрипне, навіть пошепки слова не мовимо. Мишей боїмось — таке у нас тихеє щастя... (Вислизнула тарілка з рук. Упала. Розбилась. Таня пішла на кухню).

Старий (аж затрусився). Таню! Як же воно сталося!.. Таню! (Дослухавсь, що її нема, сів і замисливсь тяжко. Заграло піаніно. Старий устав і, натикаючись на стільці, пішов без дороги). Господи! Виведи мене звідси!.. Господи! Покажи мені дорогу... Хоч до труни, тільки виведи!.. Таню! (Пішов до неї).

3

Увійшли п'яний Овчар, Шайба, Клим (випивши). Овчар. Вдома! Заходьте, товариші!.. (Побачив, що Клим мнеться, а Шайба став у порога). Заходьте! Заходьте!

4

Із дверей виглянув Кухман:

— Хо-хо"! Песимізм до "нас прийшов. (Увійшовши, до Овчара). Майте на увазі: нас тут нема і цих чарок — це все галюцинація.

Овчар. Дозвольте познайомити! Демонстрація: селя-нин-делегат Клим, безробітний робітник Терентій Шайба і я.

Шайба. Звиняйте, що ми нальотом отак і трошки випивши. (Поздоровкався). Товариш із села, землячок і людина, протокольно, од громади послана...

Кухман. Вітаємо!

5

Увійшли Радобужний і Брус. Згодом Кухманова.

Клим (до Радобужного). Звиняйте, що ми невчасно до вас. Ми не хотіли, та ось вони, спасибі їм, привели...

Радобужний (тихо до Овчара). Навіщо?

Овчар. На демонстрацію, кажу! Протестувати!

Радобужний. Навіщо ця комедія?

Овчар. Ні, це трагедія! Школу третій рік будують!

Радобужний. Не знаю!

Овчар. Не можуть стягтися на дерево!

Клим. Хоч на одробіток дайте нам, товариші, дерева!

Радобужний. Таке будування я вважаю за шкідливе. Ми склали загального для всієї округи плана — яку і де будувати школу, коли, з якого матеріалу. Цього плана розглянули десять комісій, кожну цифру, кожне число обсмоктали, ухвалив Окрпланком, ствердив Окрвиконком. І раптом я мушу зняти з цього плану частину коштів, щоб дати на дерево тій невідомій школі, що її хтось

десь там почав будувати, а в нікого не спитавшись, без; плану, не додержуючись навіть, я певний, елементарних санітарло-технологічних вимог, з вікнами, наприклад, на північ...

О в ч а р. Краще з вікнами на північ, ніж зовсім без вікон!

Радобужний. Ви що — хочете, щоб я на терези плановості та поклав випадкову просьбу, щоб через те похилив врівноважену стрілку в бік стихійності?.. А нізащо! (Вийшов у другу кімнату).

Клим. За нас і в газеті написано було... (По паузі). Ви, товариші, або дайте, або скрутіть мені отут голову,, щоб я не вертався.

Кухман. Закрутити можна, але скрутити — це карний злочин.

Клим. Бо, їй-бо, вб'ють.

Шайба. Ні! Як вдатися до ленінізму, то так не можна. Стрілка хай стоїть, та й людинка ж не на те, щоб кругом ходити. Третій рік б'є ноги! Якби ви бачили, які у села ноги...

Клим. Печуть, вірите. Що набив, а що... (Взявся скидати чоботи).

Кухманова. Товаришу! Що ви робите, теваришуГ О в ч а р. Скидай!

Брус. Ногами не переконують, не треба! Краще ми зробимо так: приходьте завтра до нашої шефської комісії, може, що й надумаємо.

О в ч а р. Ну, тоді не треба. А щодо ніг, то ними у .нас переконують. Жіночими, наприклад, ого! Що й як! Вип'ємо! (Налив чарки). Пийте, Шайбо! Дядьку, ви!.. Хм, дядько. Одвічний український дядько. Мені здається, що прийде соціалізм — і ти все ж таки будеш дядько. Га? Пий!

Брус (одвів Овчара). Товаришу Овчаре! Вам не треба більш пити...

О в ч а р. Поміж нас, здається, нема того, хто б про це сказав на перевірці...

Брус. Ми п'ємо, не ховаючись.

Овчар. Та ні! Про вашу партсвідомість нікому буде сказати, про ваше доброповодження. (Перекривив Бруса). Приходьте до шефської комісії, вам не треба більше їїити!.. (Спалахнув). Не вірю я в щирість людського доброповодення взагалі!

Кухман. І я, поточений скепсисом, по суті, зневірений службовець, теж не вірю.

Брус. Будь ласка! Але навіщо робити з себе п'яного в квадраті? (Вийшов).

6

У другій кімнаті заграли на піаніно. Ірочка, вчепившись в Радобужного, верещала:

— Фокстрот!

Радобужний. Не вмію.

Ірочка. Учіться! Раз-два! (Покрутила його через кімнату).

7

Кухман. Хо-хо! Учіться, брати мої, і чужого научайтесь, і свого не цурайтесь.

К л и м. Як же це? П'ємо — і без хазяїна. Без господаря.

Кухман. Товаришу! Господарі тут ви! Аж ось тут вам вся влада належить. Пийте, скільки влізе!

Ш а й б а. А підійдімо до його ще раз та попросимо, га? Товаришу село! Ану спробуємо ще раз!

Пішли. Кухман за ними. . /

8

О в ч а р (допивши вино). Задача: щоб збудувати одну школу, треба три роки, без дерева. Скільки треба часу й дерева, щоб збудувати соціалізм? (Вийшов).

9

Прибрів старий, бурмочучи:

— Гріх, який гріх! Ну, полюбив другу, одкинься од першої, а то ж з двома... Через закон божий як через тин перелазиш від одної до другої... — .

10

Увійшли Б р у с і Н і н а. Старого не помітили, Б р у о. Ні, не можу! Скажу! Одкриюсь! Ніна. Тільки не зараз і не тут... Брус. Не хочу більше красти тебе в Радобужного.

Ніна. Знов голос власності чую!

Брус. Не власності, а настирливої свідомості! Навіщо це "подполье", коли всі подполья зруйновано!

Ніна. Не всі, Брусе! Зосталися ще ті, що в людині! Глибокі й темні. Живуть там сумніви, побоювання, сліпі почуття...

Брус. Значить, не вірите?

Ніна. Вірю й люблю.

Б р у с. То які ще можуть бути сумніви й побоювання?

Ніна. Боюся, наприклад, що коли одкриється — Радобужний помститься.

Брус. Хай метиться! Я не боюсь!

Н і н а. А знаєте як? Милий! Він оберне вашу щирість на зброю проти вас же під час чистки...

Брус. Навпаки, він з моєї нещирості зможе зробить таку зброю.

Ніна. Щирість і одвертість в наш час якості небезпечні, Брусе: з них часто шиють, до них пришивають ріжиі ухили.

Брус. І ними ж б'ють тих, хто таке робить, Ніно! Радобужний непереможний в темній грі, він мастак в політиканстві, в інтригах, але в одкритому бою він безсилий.

Ніна. Ні, ні! Не треба цього робити. Принаймні, до чистки. Не треба!

Брус. Треба! До чистки! А то я все оце, і любов, як дзеркало,— молотком... На скалочки! Маю силу!

Ніна (з глибоким видихом). А-а! (Перемоглася). Ну от... Другий голос з "подполья" почула... Так бийте, милий! Краще розбийте!

Б р у с. Не можу!

Н і н а. Ви ж кажете — маєте силу. Б р у с. Маю і... не можу! Люблю от!.. Не можу! (Взяв її за руки).

Тихо, непомітно вийшов старий.

11

Н і н а. От я й боюся...

Брус. Мого почуття? '

Ніна. Двох запитань у наших анкетах: одного ^~ про роки, другого — про соціальне походження. Боюсь я, Що Моїх шість старшеньких, та що з дрібної інтелігенції — вагою все це сяде на ваші'двадцять сім, на ваше робітниче походження...

Брус, Ніно!

12

Увійшов Радобужний.

— Овчар у меланхолію вдався. Піди, Ніно, може, хоч ти його заспокоїш...

Ніна вийшла.

(До Бруса). Маю з вами поговорити. Можна? Брус. Будь ласка.

Радобужний (налив чарки). Сьогодні до мене дійшли чутки, що ви... Перше, вип'ємо! Брус. Нема охоти.

Радобужний. Дійшли чутки, що нібито ви... Ну та вип'ємо! Щоб наша розмова щирішою була!

Брус випив.

Ну от!.. Дійшли чутки, що ви... (Випив сам.) Що нібито ви десь в кулуарах партійних, коли зайшла мова про чистку, точніше — кого саме, приміром, годилось би вичистити з нашої ячейки, назвали мене. Я не надаю, звичайно, цим чуткам серйозного значення, але вважаю за свій товариський обов'язок... Брус. Перепитати мене.

Радобужний. Так! Гадаю, що це просто непорозуміння, або ж наклеп... на вас.

Брус. Чутки трохи перебільшені. Я не за вилучення вас з партії (то компетенція комісії), я казав і казатиму за ваше партійне виродження.

Радобужний (одпив з чарки). Факти і доводи!

Брус. Ви забюрократились...

Радобужний. Факти!

Брус. Вижили з апарату всіх твх, хто був розумніший од вас, мав свою незалежну думку, більші здібності, ширшу ініціативу...

Радобужний. Так. Тих, хто мали свою, незалежну од партії, думку, я вижив.

Брус. Обсадились облесниками, підлизами, похлібця-ми, потакачами.

Радобужний. Не знаю! Але я знаю, що всі вони члени профспілки, а дехто то й члени нашої партії.

Брус. За партійців я не кажу, бо ви ж нашого гурту майже бдбилися.

Радобужний. Зв'язок був і є!

Брус. Коли за зв'язок вважати Кухмана.

Радобужний. Кухман — мій секретар. Все це не факти, шановний товаришу Брусе!

Брус. Але про все це я казатиму... Од вас бюрократизмом тхне навіть в родинному житті. Батько вас боїться, сумує і нудить життям. Домашня робітниця ходить, як хвора. Увійдеш — то затишний закуток ніби, придивишся,— закут глухий, закутень, тупик.

Радобужний. А про жінку ні слова! Про Ніну чомусь не сказали, як то їй у мене живеться, га?

Брус. Погано.

Радобужний. Нічого подібного! Полюбовника має. У неї коханець завівся. І знаєте хто? Брус (глухо). Знаю.

Радобужний. То чого ж ви про це не сказали мені? А це, по-моєму, єдиний буде факт, що на його звернуть увагу. Решта великого матеріалу — це химери, вигадки, продукт ревнощів та конспіративного кохання... Навіщо роги? Вам вподобалась моя жінка? Захотілось її? Любов у вас? Будь ласка. Прийдіть і скажіть одверто! По-більшовицькому! Одверто і щиро!

13

Увійшли О в ч а р, К у х м а н, ж і н к а, Ш а й б а, Клим.

Кухманова. Це ж хуліганство! Безглуздя!

Кухман. Заспокойся, жено! Пророк просто п'яний.

Кухманова (до Радобужного). Він поваляв і потоптав квіти. Хотів бити піаніно.

О в ч а р. Бачу, замість квітів соціалізму посіяли ми звичайні собі квіти звичайного міщанського буття. (Крик-нув, тупнув ногою). Простесту-ю!

Кухманова. Хуліганство! Варварство!

О в ч а р. Так! Хуліганство, варварство, міщанські квіт-цички, папірчані прапорці та голі лозунги на стінах — оце ж наш побут! Вибачте, іще: розбите піаніно в комсомольському клубі — і ціле, повнозвучне в міщанському закуті. Протесту-ю!

Брус. Овчаре, не бузіть!

О в ч а р. Я бузю, ти бузиш, він бузить. Ми бузимо, ви бузите, вони бузять. Поїхали в Крим до татар відпочивати, стали пити бузу і зробили з того епохальне слово. Я бузю, ти бузиш, він бузить. Протесту-ю!

Брус. Підіть лишень та проспіться!

Овчар. Протестую! Міщанство квітчає життя, в лорнет на епоху дивиться і присуд свій виносить.

Брус (затулив йому рота). Воно й на голову сяде, коли будете так пити.

Клим. Бачу, що з школою не вийде діла.

Овчар. Щоб збудувати одну школу, треба три роки, без дерева. Скільки треба часу та дерева, щоб збудувать соціалізм? А скільки ще треба випити горілки?

Брус. Ходімо додому!

Шайба. Випили — й гайда! Товаришу село! Беріть його під пахви... Товаришу!

Клим скинув свитину, прослав долі й ліг.

Ви ж це, землячок, що? Невже здрейфили?

Кухман. Хо-хо! У землячка хрущі над вишнями гудуть.

К л и м. Де б тут лягти? А то ж не повірите, як наморився. І діло не виходить.

Овчар. Лягай, дядьку, долі на своїй долі!

Шайба. Ні, так не можна. У нас тепер є де лягти й де сісти, хоч і безробітні ми. Ходімо додому, товаришу село! Будьмо свідомі! (Повів Клима, Брус з Овчарем попереду).

Кухман. Нарешті я бачу справжню змичку города з селом під партійним проводом. Хо-хо!

Біля дверей догнав їх старий. Старий. Здрастуйте!

Шайба (з дверей). Здрастуйте, папашо, і зараз прощавайте.

Клим (гірко). Не вийшло наше діло.

Шайба. Поки що не протокольно.

Клим. Не крутиться і вітру ходового нема.

Старий. А "ема, вітру нема! Десь —немо-в шумить угврі... Стривайте! Ось постривайте!.. Хоч скажіть мені, де ви спинились, у кого?.. Може б, я той... Прийшов до ва ? побалакати.

Клим. Та ось у них, спасибі, а де саме, з якого краю — не скажу. Місто велике, сам іще блудю.

Шайба. Край города, на Пролетарській вулиці, в будинку 97.

Пішли.

Старий (одійшов, шепчучи). На Пролетарській вулиці, в будинку № 97.

14

І р о ч к а, танцюючи сама фокстрота, вчепилась за Кухмана *:

— Кухмане, милий! Я хочу... Кухман. Води?

І р о ч к а. Дитинки хочу!

Кухманова. Антишка! Додому! (Повела чоловіка). Кухман (з дверей). Малютко, співчуваю, але... Кухманова. Антишко!

І р о ч к а. Дитинку жду! А скажеш кому — не вірять, бояться. Думають, про аліменти клопочусь. А я от, їй-богу, дитиноньки хочу... (Потанцювала далі).

15

Убігла Ніна. За нею Радобужний.

— Скільки живеш з ним, скажи!

Ніна. Залиште мене! Ви сьогодні огидний! Радобужний. Скоро ти станеш як плювальниця! Для всіх!

Н і н а. У вас я була за плювальницю! Радобужний. Самка ти! (Замірився). Н і н а. Не смійте!

Радобужний. Проститутка! (Вхопив пляшку, щоб ударити).

Ніна. Радобужний!.. Радобужний!.. Ви ж комуніст... Старий (голосно, грізно). Господи! Виведи мене звідси, із мурів цих, із закуту виведи...

Ніна вийшла в спальню, заперлася.

Радобужний (закурив). Ідіть спати, тату! (Ви-йшов).

Старий постояв трохи. Прислухався до його кроків. Тоді намацав свого ціпка і помацки пішов до вхідних дверей, шепочучи:

— Виведи, боже! Покажи мені дорогу, рабу твоєму темному й грішному... Хоч на Пролетарську вулицю, до будинку № 97... (Вийшов і сходами посунув униз).

16

Танцюючи, знов наблизилась самітна І р о ч к а:

— Бо скучно одній! Ой скучно!

* У рукописі помилково Кеселя.

ДІЯ ТРЕТЯ

1

Увечері в Шайбиній квартирі жінка виживала гостя (Клима)?

— Отак з тої пори без роботи сидить. Та якби ж сидів! Бігає десь, гасає день на день. А прийде — жертй давай. Та й ще гостей усяких, таких же злиднів, як і сам, прости господи, наводить...

К л и м. Я ж не знав, що таке у вас...

Жінка. І сліпий побачив би, як живемо.

Клим (за свою торбу). Я б той... заплатав того карбованця, коли ж, вірите, витратився геть-чисто.

Ж і н к а. Не треба! Йдіть з богом і так. Бачте, до чого довели? За старого режиму ніколи в світі захожого чоловіка не вигнала б...

Клим (розгублено). То так. Ну, прощавайте! Спасибі за кватирю!

І жінці ніяково стало:

— Може б, той... ранком пішли. Дощ надворі. Переночуйте ще раз.

Клим. Ні! Діло моє не крутиться і вітру підходящого нема. Проживем і без школи. Аби хліб був.

2

7 Увійшов Шайба:

— Стоп, село! Куди?

— Та той... у проходку зібрався. Занудився в хаті.

— У проходку з торбою (Подивився на жінку). Жінка. Хай чоловік іде. Доки ж йому отут мучиться. Шайба. Стоп, землячок! (До жінки). Це ти, дракони-

хо, бюрократизм свій закрутила?

Жінка. Жерти самим нічого!

Клим. Правда! Чого мені сидіти? Прощавайте!

Шайба. Сто-оп! (Придержав Клима). І ви, землячок, злякалися дракончихи?

Жінка. Чом не приймають до себе мужиків комуністи! По сто, по двісті батують. Веди до них. Сам йди до них.

Шайба. Га-га-га! Ге-ге-ге! Загеготала, як та гуска, з гнізда вставши.

Жінка. Шовкові панчохи купують, а старцеві й копійки не дадуть!

Шайба. Гел-гел-гел! Та шовкові міцніші, от і купують.

Жінка. Бідному класу проповіді читають, а самі по проповідях живуть? Живуть, питаю?

Шайба. Помовчи! Ну й язичок!

Ж і н к а. А як ми були в злиднях, то так і застрягли.

Шайба. Протокольно тобі український язичок. (Завернув Клима). Куди, село? Школа буде наша! У мене такий характер, що раз узявся — ні кроку назад, тільки вперед... (Поставив на стіл пляшку горілки). Ось! (До жінки). Бачиш? А оце бачиш? (Подав їй червінця). На!

Жінка. Терешо! Невже?

Шайба. Служби добився. Завтра на роботу. Ж і н к а. Та невже, Терешо?

Шайба. Тепер Терешо!.. Новий завод одкриваємо. Сідайте, землячок! Веклушо! А подай нам чого-небудь на зуб...

Векла пішла у чулан:

Тепер за вашу школу обома руками візьмемось... Ну, вип'ємо своєї, трудової!

Клим. Ну, вже як подивлюся на вас!.. Такий же ви чоловік! Що рівнодушний до всякого діла, а що приязний!.. Таких ще не бачив.

Шайба. Те-е. У нас тут вся пролетарська вулиця з подобних індивідумів складається.

Постукало в двері.

Заходьте без стуку, коли свій. Двері одчинені!

З

Увійшли Б р у с і Н і н а:

— Можна?

Шайба. Свої... Можн.а! Заходьте! Ніна. Вибачте, у вас часом не було сьогодні нашого старого?

Шайба. Папаші?

Брус. Десь пішов з дому — й нема.

Шайба. Папаша?

Ніна. Цілий день шукаємо. Мені сказали, що він шь тався вашої адреси, дак ми оце й прийшли: може, думаєм, до вас побрів... Не було?

Ш а й б а. Не було... (До Клима). Може, як мене не було вдома, приходив?

К л и м. Не було... Та чи не рушили вони часом додому, на село?

Ніна. Ви думаєте? (До Бруса). Треба найняти авто і поїхати по дорозі... (До Клима). Може, ви знаєте, де й тая дорога, що до його села?

Клим. Та вона ж одна — та, що й до нашого. Ми Л£ земляки з ним, можна сказати, од нашого села до їхнього і п'яти не буде...

Ніна. Брусе, милий! Мерщій по авто, попросимо показати дорогу і негайно навздогін за старим...

Брус. Гаразд! Зараз рушимо! Тільки наперед вам треба хоч трохи воду з одежі викрутити. Скиньте дещо з себе.

Н і н а. Не треба непокоїти людей... І незручно. Шайба. Ми вийдемо в чулан, мадамочко. Товаришу село! Ану на хвилинку!.. Даймо дорогу женщині!

4

Увійшла Векла з закускою. За нею дівчатко 5-6 років. Шайба. Веклушо! Людей дощем прибило. Мадамоч-ка, як річка... Ніна. Не турбуйтеся! Шайба. Принеси чистеньке покривало. Векла. Покривало? Ти зду...

Шайба. Неси, Веклушо, неси! Ти дамочка і вони ма-дамочка, обидві, можна сказати, женського роду, а тут протокольно дощ...

Н і н а. А спасибі! Не треба!

Шайба. Неси! Неси!

Векла вийшла.

5

Ніна:

— Яка гарненька дівчинка! (Присіла до дівчатка. Милонька! (До Шайби). Онучка?

Шайба. Галя?.. Дитина! Протокольно, рідна дочка. Ніна. Дитина? Скільки ж вам год?

ЦІайба. П'ятдесят п'ять з гаком. Н і н а. А Галі? Шайба. П'ять з гаком.

6

Увійшла Векла з покривалом.

Н і н а. Ой леле! А скільки ж вашій дружині?

Шайба. Веклушо! Який тобі год? Тільки не брешиГ

Векла. П'ятдесят узимку вийде.

Н і н а. І у вас ще діти?

В е к л а. У мене їх восьмеро, а це дев'ята...

Шайба. Вишкребок! (Погладив Галю, ляпнув долонею жінку). Що-що, а любов у нас з досягненням, з продукцією...

Ніна. Дев'ятеро! Як же ви з^ними?..

Векла. З ними нічого, а от без них... Повиростали, порозлазились, а серце болить.

Шайба. Це, протокольно, так. Була ціла комуна, а тепер... Танька одна на втіху зосталася... Ну, ходімо! (Узяв пляшку). Сушіться... Тю! Сушіться, а горілку забрав... (Поставив).

Клим, Векла, дівчатко і Шайба делікатно вийшли.

7

Ніна:

— Які вони симпатичні, теплі! А любов у них, Брусе! Тут просто пахне любов'ю дужою, родючою, радісною.

Брус. Мені б знання та культури, і я б обов'язково написав нову книгу про любов. Назвав би її... Роздягніться, Ніно, та викрутіть воду!

Н і н а. Це така назва? (Запнула себе покривалом). Нате! Подержте!

Брус. Не смійтеся, Ніно! Назвав би її...

Ніна. Новою поемою про кохання. Автор — більшовик. От була б сенсація — на всю Європу...

Брус (серйозно). "Класи й любов", або "Класове в коханні" назвав би. Ми творимо новий побут, не маючи своєї класової філософії й поезії кохання, навпаки, несвідомо--чи свідомо культивуємо поезію й філософію кохання од. буржуазії... Ех! Дайте я... крутну!

Ніна. Спасибі, милий! Я сама... Та не дивіться — я-ще мокра!

Брус. Крутну вас! Висушу!

Ніна. Брусику! Не треба тут... Краще кажіть далі про класову любов.

Б р у с. Не смійтесь! Аристократія виплекала свою любов між безділлям і ліжком, буржуазія між рахівницею і пляшкою вина, в інтелігенції любов — хвора проблема, і лише пролетаріат вирощує її між боротьбою і працею, дужу, родючу й радісну.

Н і н а. А ми де її вирощуєм?

Брус. Хто ми?

Ніна. Радобужний, я, ви...

Брус. Радобужний між установним кріслом і власним закутом, а ми... ми поки що, на жаль, плутаємось між закутом і подполлєм. Плутаємось, а за нами стежить Радобужний. І сьогодні: ми шукаємо старого, він — не так його, як нас... От що вийшло, Ніно, з нашою конспірацією...

Ніна (Щоб перебити мову). Ну от... я й суха! (Одяг-лась і до вікна). А дощ! Чуєте, Брусе? Це ж він і в степу там, де зараз бреде, спотикаючись, тікає од нашого закута, од нашого побуту, тікає старий і самітний сліпий чоловік. Тікає... А знаєте, Брусе, я вже сама така, щоб втекти, бодай і на село... Милий! їдьмо на село! В степах житимем. Я все, все робитиму! За жінку вам буду, такою, як... Веклуша.

Брус. Оце вже не пропозиція, Ніно, а вигук із ста-роінтелігентського роману вісімдесятих — дев'яностих років.

Н і н а. На село! Подалі в глуш! Щоб він не знав, де й ми. А то я почуваю... Боюся... Брус. Знов побоювання?

Ніна. Що Радобужний здуріє без мого тіла... Розумієте? Без мого тіла. Він кинеться на мене, на вас... боюся!

Брус. З Радобужними треба боротися, воювати, а не тікати од них.

Н і н а. З Радобужними важко боротися, бо вони й зло уміють робити, спираючись на тези й цитати про добро. Вони в панцирах із тез та цитат. Вони неуразні.

Б р у с. По своїх закутах вони тії панцирі скидають. А крім того, нема ще такого панцира, що його не пробити словом більшовицької критики. Ніно! Сьогодні ти переїздиш до мене.

Ніна. Брусе, це не вихід із закута. Це не ті двері...

Брус (твердо). Сьогодні ти переїздиш, а завтра ти підеш шукати роботи...

Ніна. Куди?

Брус. Я тобі допоможу одчинити двері до фабрики,, до роботи. А там — всі твої буржуазні звички, як пиляку вітром звіє, вітром од пасів, металевим духом од машин.

Ніна (в тон йому, сміючись). І надіну я червону хустку!..

Брус. І будеш товаришем і дружиною мені, ще й у жінвідділі верещатимеш. (Ляснув її долонею). От!

Н і н а. А дощ! Під вікном!.. Чуєш? Немов сотнями пальчиків дитячих стукотите тихенько, боязко, а ось... затарабанив, веселе дитяче крещендо. (Жагуче поцілувавши Бруса). Співають дерева! Чуєш? (Одгорнула Бруса). А ось захлюпотіло — немов там знову діти... кашку їдять, плямкають і разом плачуть... Діти... Аж троє вишкребла я, Брусе. Звелів...

Увійшов Радобужний:

— Можна? Од дощу?.. (Немов несподівано здибався). Вибачте! І повірте, що коли б я знав, що ви тут, я б нізащо не зайшов.

Ніна. Вибачте й нам! Проте б ми зайшли сюди й тоді, коли б знали, що ви тут.

Радобужний. Тепер. Ну а тиждень-два назад зайшли б, знаючи, що я тут?

Н і н а. Не зайшли б.

Радобужний. Ха-ха! Тоді ще нищечком можна було заходити.

Ніна. Ні! Тоді ще батько од вас не тікав. Ми ста-ренького тепер шукаємо — от і зайшли сюди. А ви кого?..

Брус. Ось що! Давайте нарешті поговоримо без дипломатичних викрутасів, просто й одверто. Радобужний! Я покохав Ніну.

Радобужний. Про це я вже знаю.

Брус. Почуття моє до неї глибоке й серйозне...

Радобужний. Не вірю! З серйозним до чужої жінки почуттям, тим паче до жінки товариша-комуніста серйозний комуніст не криється і од партії не ховається.

Ніна. Радобужний! Винна я. Це я замкнула Брусозі уста, я заборонила йому вчасно легалізувати наше кохання! Я!

Радобужний (до Ніни). Ага!.. Виходить, що у вас-це іґочуття не глибоке й не серйозне. Виходить — вам просто закортіло побавитись трішечки з другим?..

Н і н а. Я покохала Бруса глибоко й серйозно. Я довго зборолася з цим почуттям і не поборола...

Радобужний. Брехня! Ідеалістична казочка: глибоко, серйозно, боролась... Що таке глибоко, серйозно? Що? Тобі мало мене? Набридло? То так і кажи, а не чіпляй до голої снаги своєї троянд і лілей! Не закривай її фіговим листям.

Ніна. Розквіталися і вам були троянди, та ви... заплювали їх, затоптали...

Радобужний. Міщанська мелодекламація все це! Гамсуновщина!.. (Задекламував). Любов!.. Любов це вітрець, що шелестить пелюстками троянд і тоді втихає. Ха-ха! І є такі йолопи, що вірять, ніби навколо полового органу та можуть вирости троянди!

Ніна. Отак... отаким ви брудом залили і загасили мою до вас любов. Ви казали: любов — це піна похоті, .лише одна фізіологічна потреба. І, нажершись мого тіла, ви радили... Карла Маркса читати.

Радобужний (до Бруса). А за себе ні слова! За себе! Як зо мною спала, га?

Ніна (прикрилась рукою). Який цинізм! Радобуж-'ний, що з вами?

Радобужний (як хворий. До Бруса). А скажіть, як вона з вами?.. Ви от скажіть!.. По щирості!

Брус. Радобужний! Не губіть розуму! Я з Ніною ще не жив.

Радобужний. Ні?..

Брус. Чого ви сюди прийшли? Чого вам іще треба? Чого ви хочете од мене, од Ніни?

Радобужний. Чого я хочу?.. (По паузі). Чого я хочу?..

Брус. Ви хворий?

Радобужний. Я всю ніч не спав. Я цілу ніч не опав. Не сподівався, щоб так мене закрутило і било з розгону, щоб так мене било о гострі, неможливо гострі питання... Я, знаєте,— немов подвоївся! Ось почуваю, оце я і поруч мене хтось другий... Теж я, розумієте? Як у дзеркалі і мозок немов димом узявся... Проте я ці питання розв'язав, остаточно... Брусе! Це наші особисті справи, і ми їх розв'яжемо самі, так? Я навіть радий, що Ніна з вами, а не з кимсь другим. І не може бути у нас, у комуністів, ревності, так? Ревність — чуття власницьке, індивідуалістичне, так? Ну от... Коли й ви... і вона... і це серйозно... Хе! Не стану ж я вас на герць звати, так?

Будь ласка! Хай троянди, хай глибоко — це особистий смак. Будь ласка, кажу! Все одно, Брусе, у нас осінь з нею. Пусткою віє і миші шурхотять. Миші...

Брус. Що ви хочете сказати? Що ви пропонуєте?

Радобужний. Осінь! Вона хоче втекти од осені... Будь ласка!.. Я пропоную: розв'язати цю справу тихо й мирно. Я розведусь з Ніною, оформимо розвід у загсі — і все. Живіть і кохайтесь, глибоко, серйозно, з трояндами, без них, як хочете! Під час перевірки про це ні слова і взагалі ні слова, ні ви про мене, ні я про вас. Згоджуєтесь?

Брус думав. Мовчав. Радобужний. Згоджуєтесь?

Брус наблизився до Радобужного. Раптом повернузся, одійшов.

Радобужний. Ну? Брус. Ні.

Радобужний. Ні? Брус. Ви пропонуєте відкуп.

Радобужний. Я пропоную поставити крапку, перегорнути цю нашу з помилками сторінку, щоб кожний почав свою нову, по-новому, без помилок писати. Без помилок!

Б р у с. На це я пристаю... Радобужний. Так?

Брус. Лише з умовою: перегорнути цю нашу з помилками сторінку на перевірці нашої ячейки.

Радобужний. Ви хочете одняти у мене не тільки Ніну, а й партію? Ви?.. Ви хочете одняти у мене все? Ви? Так знайте: до партії мене прибито міцно: десятьма гвіздками-роками. А жінку, можливо, й однімете, але поза партією. Чуєте? Поза партією.

Брус. Ніно! Дощ перестав.

Ніна (утомно). Перестав?

Б р у с. Я одчиняю вам двері.

Ніна. Спасибі, милий! (Пішла за Брусом).

Радобужний (сам). З умовою: перечитати цю сторінку публічно, на перевірці... (Вибухнув гнівом, несамовито). Хто ж ти нарешті, що пропонуєш мені ці умови?..

Увійшла Т а н я і знов Радобужний у запалі гніву, не помічаючи Та-ні, кричав і питав:

— Хто ти?

Таня стала.

Одчиняєш тепер голосно двері, а раніш?

Таня (тихо). Чужі двері — от і голосно вийшло. Радобужний. А раніш як, питаю? Нищечком? Таня. Так! Нищечком!..

Радобужний. Півроку нищечком, тихенько? Таня. Більше! Рік скоро...

Радобужний. Півроку нищечком одчиняти двері, нищечком красти любов. Шашелем точити, непомітно руйнувати і нарешті зруйнувати родинне свого ж товари-ша-комуніста життя, так?

Т а н я. А моє життя?

Радобужний. Після цього ще позивати мене на партійний суд? Таня (голосно, з гнівом). А позову! Радобужний. Ти? Т а н я. Я.

Радобужний (очувшись). Це ти, Таню? Ху-х. Мені показалось. Знайшла тата? Таня (тихо). Ні.

Радобужний. Мабуть, погано шукала? Таня. Вибігала все місто...

Радобужний. Може, й ти скажеш, що він утік?..

Т а н я. А так! Вони втекли.

Радобужний. Од мене, й ти скажеш?

Т а н я. Од вас, од двох невісток, од нашої закути!

Радобужний (як од електрики). Навіщо ти сказала, ідійотко? Навіщо?.. (По паузі. Тихо). Навіщо, Таню? Танюню, навіщо?..

Таня. Стала боятися, що раптом помру... од тихого щастя, й ніхто й не знатиме, од чого. Ще подумають, що душею наложила. От і сказала.

Радобужний. Ніна теж знає?

Таня. Ні. Бо коли їй сказати, то ще не повірить. А ви ж не посвідчите, так? Навпаки — скажете, що наклеп...

Радобужний. Ось що, Таню! Сьогодні Ніна Костівна пішла од мене... Теж утекла! До Бруса! Вже рік, як вона йому за полюбовницю стала. Каже — півроку, та я знаю, що рік. Ще з моїх іменин почали. Отож і прийшов я до тебе після того вночі...

Т а н я. Сердешненький! З горя!.. А од мене до неї як? Теж з горя?

Радобужний. Таню! За це на мене жде тепер горе. Воно вже почалось, а таке ж, як море. Пий його — не вип'єш. Мабуть, і не перепливеш. Лише стара революційна звичка боротися гонить мене шукати човна...

Т а н я. Ви хочете, щоб я вам за човна стала?

Радобужний. Ні! Я хочу, щоб не одному пливти. Горе у тата — зате у його ціпочок, є на що спертися. У Ніни Костівни Брус тепер опора. У мене ж нікого, Таню. (Поцілував їй руку). Нікого. Всі повтікають! Знаю — лишусь я один, запльований, самотній... бюрократ...

Та н я (покірливо). Я не втечу.

10

Увійшов помацки старий:

— Будьте ласкаві, скажіть, чи туди я потрапив — у будинок дев'яносто сьомий, Пролетарської вулиці?

11

Шайба (з дверей):

— Заходьте, папашо! Сюди!

Старий (зрадів). Де видющому верства, там темному десять,—цілий день прошукав, аж з півночі. Де Пролетарська, питаю? Ідіть, кажуть, прямо, а тоді повернете, ще раз повернете, та й ще раз. Хіба ж то темному видно, де прямо, а де повернути, де тая Пролетарськая?.. А таки добився! Набрів! (Піднесено). Здрастуйте! Та й з дощем вас святим! З вітром! Мабуть, од вас тут і степ недалеко?..

Радобужний. Я вас шукаю, тату. Додому ходімте! Аж хитнувся старий. Простогнав:

— А-а...

Таня піддержала.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

1

Увечері пізно в сквері біля накритого покривалом пам'ятника фотографувавсь Радобужчий, Кухман помагав. Осторонь стояв

О в ч а р.

Фотограф (до Кухмана). Запалюйте магній! Раз, два...

Кухман. Три! (Запалив). Фотограф. Готово!

Радобужний (Кухманові). Одну фотокартку для музею революції. Кухман. Гаразд.

Радобужний. І щоб завтра ж був відбиток в газеті!

Фотограф. А якщо не встигну?

Радобужний. Обов'язково!

О в ч а р. Бо завтра увечері почнеться перевірка.

Р а д о б у ж н и й Чи не від того ви й фотографуватись одмовилися?.. Завтра о другій годині відбудеться відкриття! В газеті буде стаття! Отже, фотокартка не для перевірки!

Фотограф пішов. 2

Поблизу десь заграла музика. Овчар пішов алеєю кругом пам'ятника. Радобужний до Кухмана:

— Не верталася? Кухман. Жду!

Радобужний (по паузі). У партбюро дізнавався — заяви на мене від Бруса нема.

Кухман. Я ж вам казав... Хо-хо! Ви й мені не вірите!..

Радобужний. У комісії?

Кухман. Нема! Брус мовчить! (Побачивши ще віддаля жінку). Жено-о!

З

Підійшла жінка. Кухман показав на Радобужного:

— Андрій Оверкович жде.

Кухманова. Ніна ще в готелі і до Бруса переїде лише після чистки.

Радобужний. Листа віддали? Кухманова. На жаль, відповіді не дала. Радобужний. А гроші?

Кухманова. Повернула. (Оддала Радобужному гроші).

Радобужний. Гаразд! Дякую! (Пішов алеєю кругом пам'ятника).

Кухман. Ніна і геть розумніша за нас. Хвалю! Вона жіночим своїм серцем відчула, що Радобужному скоро амба вийде— похитнувся на сферах і взагалі на вичистку пряде. От Нінушка завчасно й пригорнула Бруса.

Кухманова. Ані подобинки! Вона просто закохалася ним.

Кухман. Припустімо! Та хоч яке чисте кохання буває, а все ж таки квітам його потрібна матеріальна тичина. Розумна жінка інстинктом цю тичину чує.

Кухманова. Що ти маєш на думці?

К у х м а н. Я маю на думці, що коли б ти закохалася з усіх твоїх сил Брусом, я б дуже був радий і благословив би вас...

Кухманова. Дурень!

Кухман. Поки ти не закохалась — я дурень. Хо-хо. (Пішли алеєю кругом пам'ятника).

4

Клим і Шайба об руку з жінкою, на грудях квітка. Лускаючи насіння, підійшли до пам'ятника. Стали.

Шайба. Оце він. Бачите?

Векла. І зробили ж... Опудало якесь.

Шайба. Сама ти опудало! Дивись баньками, а не...

Векла. Накрито його чи ні?

Шайба. Авжеж, накрито. Розкумекала тепер? .

Векла. Від дощу, чи що?

Шайба. Ну й дурна ж! Ну, протокольно, дурна! Та хіба пам'ятники бояться дощу?

Векла. Чого сердишся? Ну розкажи дурній!

Шайба. Завтра посходиться народ, промови.скажуть товариші, що так і отак, мовляв, треба розуміти пам'ятника, о. А тоді одкриють...

В е к л а. А я думала, що привезуть його або завтра привселюдно зроблять...

Шайба (до Клима). Чуєте, товаришу село? Ну протокольно, що темно в голові у женщини. Ой, треба, Веклушо, щоб ти частіш на люди виходила, треба просвіщатися, а не сидіти вдома. Бо тоді, скажу, женщина стане як женщина, коли знатиме, де який пам'ятник, клуб, аерохем, чи музей стоїть та як його треба розуміти...

Клим (помацав пам'ятника). З каменю якогось чи...

Шайба. Залізобетон! Ми помремо, наші діти повмирають, а він стоятиме, і нікоторої гайки.

Клим. Та невже?

Шайба. Протокольно!

Клим (помацав ще. Захоплений). Ах і матер'ял! От якби хату з такого матер'ялу! Шайба. Збудуємо!

Клим (постукав кулаком). Га? До страшного суду вистоїть?

Шайба. Сто страшних судів перестоїть! К л и м. Це правда... Ах і матер'ял же, сучого сина... Пішли були алеєю.

5

Ніна і Брус навздогін:

— Товариші! Постривайте!

— На хвилинку!

Ніна (догнавши Веклу, Шайбу і Клима). Ми оце у вас були... Не застали... Здрастуйте. (Поцілувалась з Веклою). Про школу дещо маємо сказати. Брусе!

Б р у с. Та радісного ще мало...

Ніна. Проте...

Брус. Діло закрутилося. Сьогодні наша шефська комісія ухвалила запропонувати ячейці та місцевкомові со-купно, загальними силами й коштами, добудувати вашу школу...

Шайба. Чуєте, товаришу село?

Брус. Правда, місцевком поки що на цю пропозицію не пристав, навіть одмовляється, та, я думаю,— переконаємо!

Шайба. Треба переконати, хоч нехай тут усі коми упоперек стануть! Кожна школа — це ж верства по путі до соціалізму, і це протокольно, а село б'є ноги за сімдесят п'ять верстов і сидить на тім же місті, бо без школи — ви тільки подумайте!

Пішли алеєю. Заграла музика.

6

Тією ж алеєю, але з другого боку, наблизились Радобужний і Кухман.

Кухман. Сьогодні шефська комісія під проводом Бруса ухвалила добудувати тую школу загальними силами й коштами ячейки та місцевкому. На цих двох колесах Брус надумав випередити вас на дорозі до соціалізму. Я поки що загальмував заднє колесо, себто — місцевком. Як прикажете чинити далі? Гальмувати чи нехай їде?

Радобужний. Нехай їде. Нехай випереджає!..

Кухман. Але він вас переїде!..

Радобужний. Так!.. Переїхати мене він може... Тоді ось що! Загальмуйте!.. Ні, не треба! Коли є можливість добудувати школу в такий спосіб, нехай... Хоча ні! Загальмуйте!.. (Подумавши). Загальмуйте до чистильної комісії. Лише! А там нехай їде!.. (Ще подумавши). Там далі він мене не переїде... А то нехай і переїде... Мені важко, Кухмане, немов мене вже переїхали... Ви розумієте? Чого так темно в сквері?

Пішли алеєю.

7

О в ч а р п'яний сам.

— Завтра чистка. Завтра мене мають чистити, себто вичистять з мене партію, чи то мене з партії. Але скажіть, гей ви, мої примари, сопутники мої! Що таке чистка? Та не хором! Стійте! По одному! Ну?.. Чистка є своєрідний медичний огляд, кажеш ти, довгоухий? Гаразд. Ну, а ти що скажеш, куций? Чистка є лікування. Ну, а ти, волохатий? Чистка— хірургічна операція. Ха-ха! Виходить, по-вашому, що партія якась химерна поліклініка, лікарня, з якої спорадично, за браком місць виганяють частину хворих? ГЬротесту-ю! А втім, геть медичні терміни! Подайте філософських... (Пішов алеєю, озираючись на свою тінь).

8

Брус і Ніна:

— Перевірку, чистку, Ніно, треба розуміти ширше й глибше. Це одна з форм невпинного у партії прагнення революційного класового добору. Чужоідейних геть усіх!

Ніна. Наприклад, Овчара куди?

Брус. Ідейно-хворих на лікування, кривоідейних на операцію. Партія не лікарня, не польовий шпиталь і на прапорі у неї не червоний хрест.

Ніна. А Радобужного?

Брус. Із закута — на світло! А далі видно буде... Ніна. Ну, а вас?

Брус. Обов'язково на перевірку! На участку боротьби за новий побут у мене справи вийшли негаразд. Проте я критичних теорійок проти чистки вигадувати не стану. Навпаки! Вважаю чистку за свій партійний іспит і за революційний перед пролетаріатом звіт.

Н і н а. Я одержала від Радобужного листа...

Брус. Ну?

Ніна. Читаю вам фрагмента. (Тихо наблизилась до ліхтаря. Прочитала). ...Інтимно й щиро пишу... Ага, ось. Можливо, що й вас привабить, як Бруса, ідея перевірки, чистки. Раджу не вірити. Перевірка, чистка, як і суд, інституція неудоско'налена. Випадковість грає першу ролю. Вирок здебільшого залежить від особистого настрою членів перевірної трійці, од їхніх шлунків, навіть од того, наприклад, як їм спалося з жінками, який настрій у жінок і яка буде погода...

Б р ус. Це коли в комісіях сидітимуть Радобужиі. Але там керують ті, у кого тонкий класовміі нюх, далекосяжне око, досвід і знання революційної педагогіки, Ніно. (Пішли).

9

Радобужний і Кухман:

— Важко, Кухмане! Не сплю! Я думав, ревнощі — це просто блохи, але це теж якісь скажені коти. Щоночі їх більшає навколо мене — ви розумієте?.. Якби ви знали!.. Я вже втретє убиваю жінку й Бруса... В уяві, звичайно. Учора, наприклад, був за городом, біля різниць. Саме тоді місяць зійшов і нестерпно блищали калюжі. І раптом мені почулося, що вони... цілуються і стогнуть... Я кинувся на їх... Га, Кухмане?

К у х м а н. Не раджу. Од безсоння ж та ревнощів є ліки — на кожну ніч свіженьку женщину, і тоді всі ваші скажені коти обернуться на мартовських. (Пішли).

10

Овчар, за ним Шайба, далі Клим і Векла. Овчар. Протесту-ю!

Шайба (до Клима). Ведіть, товаришу село, жінку, а я тим часом проведу товариша інтелігента. Бачте, блудить?.. (Догнав Овчара). Здрастуйте, товаришу... Маю щось сказати...

Клим і Векла пішли.

Овчар. Шайбо! Що таке чистка? Шайба. Ходімо, товаришу! О в ч а р. Куди?

Шайба. Отак просто по дорозі. Протокольно, маю щось сказати. (Повів було Овчара).

Овчар (став. Уперся). Шайбо! Що таке чистка?

Шайба. По-моєму, чистка — це збільшення на руках у партії трудових музолів.

О в ч а р. І зменшення мізкових?

Шайба (подумавши). По-моєму, ні! Стинають лише ті музолі, котрі на ногах у партії, бо вони болящі і заважають у поході до соціалізму, по-моєму.

О в ч а р. А зменшення мізкових?

Ш а й б а. Ну що ж! Которі хоч і головні, а заважають правильно думати, то їх треба зчистити, по-моєму.

О в ч а р. А по-моєму, чистка — це обшукування, обиск душі, після якого зостаються брудні сліди од чобіт, га?

Шайба. Трапляється й таке, коли в душі темно і бруду багато.

О в ч а р. А знаєте — це відповідь!.. (По паузі). Коли в душі темно і бруду багато, то треба чиститися. Чиститися! Гей, моя власна контрольна комісіє! Що скажеш тепер ти? Починай! Я далі сам себе дурити себто виправдовувати не можу! (Поліз по драбині на пам'ятник). Засідання власної контрольної комісії вважаю одкритим.

Шайба. Ходімо зо мною! Бо пізно ж... Дивіться, вже місяць зійшов.

О в ч а р (скинув піджака. До місяця). А, лисий! Здоров, лисий! Скоро й тебе вичистять із соняшної системи. Бо нікому ти тепер не потрібний в епоху електрики й пролетарських революцій, старий мрійнику, срібнолобий ідеалісте! Нікому! Хіба що на кладовищах та на кону для декорації...

Шайба. Упадете ж! Товаришу!

Овчар. Я вже упав! Розбився, розпився, розпався! Шайба. Побачить міліція — їй-бо, протокола напише. О в ч а р. Більше за власну контрольну комісію не напише...

Ш а й б а. Ну будьте свідомі. Подивіться на себе з об'єктивного боку.

О в ч а р. Життя наше — сплошной протокол... Слово має голова власної контрольної комісії.

Шайба. Готовий! По візника і в лікарню! (Побіг).

11

О в ч а р (сам). Слово має голова... (На другий голос). Ім'я, по батькові, прізвище? (Звичайним голосом). Овчар Трохим Іванович. (Одміняючи голоса). Рік народження? — 1896-й. Ваше соціальне походження?— Алкоголік-інтелігент. Професія, тільки без жартів? — Мрії, потім песимізм, без жартів. Додаткова? — Скульптор. Освіта?— Здається, модна — незакінчева і недостатня. Партстаж? — Роками вийшов, на зріст малий — з двадцятого. Партнавантаження?—Для партії зайва вага. Додаткові відомості? — Зневірився, розпився, од колективу одбив-ся, зайшов у закут, заснядів і розпався... Все!.. (По паузі). Товариші дерева, бульваре, місяцю! Слухайте постанову власної контрольної комісії... Слухали — схвалили... Га? Що?.. (Дослухаючись, немов до внутрішніх голосів). Стямся. Припини цю комедію... (Подумавши). Ты... Висновок трошки несподіваний, театральний. Гаразд! Відповідаю теж трошки несподіванно і театрально: коли щирість вмирає,— бере гору театральність... Хай живе! (Вийняв браунінга і вистрелив собі в скроню. Падаючи, руками заплутався в покривалі. Стяг його з пам'ятника).

Появилось Ленінове обличчя, погруддя. Очі примружені, трошки іронічні; Леиінові очі всміхалися.

12

Вернувся Шайба. Глянув — зрозумів. Подивився на одкритий пам'ятник. Розвів руками:

— Звиняй, Ількович... Звичайно, пролетарій такого б не вдіяв...

Другого дня комісія від КК провадила перевірку. Закінчуючи вступне слово, голова сказав:

— Партквитка і браунінга видають не на те, щоб член партії робив із партквитка мішеню, із себе трупа." Стріляючи в себе, член партії цим доводить і переконує всіх, що він має лише одну здібність — стріляти і влучати на відстані кількох міліметрів, та й то у власний лоб. Проте, стріляючи в себе, член партії цим самим стріляє в партію і в революцію, себто робить вчинок антигромадський, антиреволюційний. Отак ми кваліфікуємо самогубство члена партії взагалі. Трохи іншого надаємо значення, коли член партії стріляє в себе під час партійної перевірки, або ж після неї, за дверима партії. Коли на запитання, хто ти і що зробив для революції, член партії відповідає пострілом, цим він доводить, що він або нічогісінько не зробив, або робив шкоду. Чи не є він до певної міри тінню, чи не повторює рухів провокатора, що теж на запитання партії пришиває до землі свого язика кулею? Нарешті, коли вилучений член партії замість апелювати на неправдивість і можливі під час перевірки помилки комісії забиває собі в голову кулю, цим він сам ставить точку після протоколу комісії. До якої категорії партійних самогубців треба причислити Овчара, подумайте і обміркуйте самі. А нам дозвольте приступити до чергової виклички і перевірки живих і дієвих сил нашої партії. (Подивився у реєстрик). Товариш Брус!

Брус встав.

Ваш біографічний і революційний маршрут?

Брус. Біографічний маршрут почав я року 1901-го. До п'ятого креслив його босоніж у квадратовому дворі, на околиці міста, де жив мій батько, робітник-гарбар. Після сьомого до дванадцятого крутився маршрут мій між домом, початковою школою й вулицею. На дванадцятому році повів у найми. З тої пори покреслився він від дому кустаря-гарбаря на цегельню,

знов до гарбарні аж до 1919-го. В той рік почав революційний маршрут: за комсомолом в Червону Армію, там за патронною двуколкою аж до Перекопу, потому до редакції військової газети і до нашої установи. Член партії від 1921-го. Все.

Голова. Що скаже бюро ячейки?

Голос з бюро. Активний. Крім основної роботи, редагує стінгазету, голова шефської комісії, робкор.

Голос. Навантажений, як молодий верблюд.

Голова. Хто має запитання? Одводи?

Виступив Кухман:

— Дозвольте? Голова. Будь ласка.

Кухман (прочитав). До перевірної комісії. Од службовців і робітників нашої установи. Заява. Недавно член партії т. Брус, бувши на розмові у завідателя нашої установи т. Радобужного, висловився так, що нібито товариш Радобужний вижив з установи всіх розумніших за його, ініціативних співробітників і обсадився облесниками, похлібцями, підлизами, потакачами. Яко члени профспілки ми висловлюємо з приводу цього наш протест і питаємо: чи може бути в радянській системі така установа взагалі і чи може казати таке про службовців член партії? (Подає заяву).

Голова (до Бруса). Говорив таке?

Брус. Казав, але не про всіх. Будь ласка, почисліть, скільки там підписів?

Голова. Шість.

Брус. їх авторів я й мав на думці.

Радобужний. Маю запитання! Чому товариш Брус, рисувавши перед нами свого біографічного маршрута, не довів його до моєї квартири, а в революційному не показав, як він боровся за новий побут? Адже ж півроку товариш Брус кохався нищечком од мене, потай од усіх з моєю дружиною. Чому за цей романтичний, побутовий маршрут ні слова не сказав товариш Брус?

Голова (до Бруса). Погано. Чому не сказав?..

Брус. Покохав — це факт. Не сказав, бо знав, що за це скаже товариш Радобужний, хоча він і пропонував мені завчора помирну. А от що про це я раніше не сказав"— це моя провина.

Голова. Ще хто має що сказати на товариша Бруса?... Нема?.. Товариш Радобужний! Ваші маршрути!

Радобужний. Народився року 1895-го, на селі, батько незаможник-селянин, жив завжди у злиднях, їздив і орав лише своїми батьківськими... Мій маршрут — хата, поле, трохи школи, був за пастушка... потім... за писарчука. Пішов до міста шукати кращої долі. Найшов її — в сінях земської управи. Був за кур'єра, потім земським почтарем. Склав іспита на "частного поверенного", одружився. Революційний маршрут: партія есерів — вісімнадцятий рік, тюрма (півроку), комуністична партія — дев'ятнадцятий рік, сім місяців подполья. Денікінці спалили хату, викололи батькові очі. Тату, скажіть, за що вам викололи денікінці очі?

Старий (покірливо). Ти ж знаєш, сину... Навіщо його згадувати... Радобужний. Скажіть.

Старий. Ну, за тебе... Переховував тебе, а вони за це й викололи, й хату спалили.

Г о л о с. А довго ви переховували і де?

С т а р и й. Та щось місяців з п'ять, а то й шість буде. На горищі, в клуні, в копах, на баштані. Було того ховання та поневіряння...

Радобужний (перебив). Викололи очі!.. Від 1920-го — завідатель підвідділу, від 1923-го — завідатель установи.

Голова. Хто має щось сказати про товариша Радо-бужного?

Брус. Що Радобужному на розмові казав, те ж скажу і комісії, з додатком. Коротко. Формулою. Радобужний є квадратовий корінь з двох партіксів плюс з одного бюрократичного ігрека плюс з трьох міщанських зетів. Числову, реальну вагу цих невідомих я визначив точно в своїй заяві, за винятком двох партіксів. Певен, що комісія визначить їх більш точно, взявши на увагу такі дані...

Голова. Як маршрут з горища через копи на баштан? Гаразд! Не хвилюйтесь, товаришу Брусе! Ще хто має сказати?

Десь позаду озвався непримітний Шайба:

— Я ось. (Вийшов наперед).

Радобужний (гірко). Як це ви сюди попали?

Ш а й б а. А так, як і ви. Партія велика — з усіх боків зайти можна. Та тільки я без всякої шкоди зайшов до партії, і це протокольно. Крім того, й не сам. Товаришу село! Ану вилазьте!.. Ось що, товариші. Скажу небагато, бо ще не вмію багато сказати. Куди веде нас ленінський

маршрут? До школи, до соціалізму і так далі? Так? — Так! Товариш село ходить цим маршрутом три роки, б'є ноги, а товариш Радобужний ну ніяк не хоче підійти цим маршрутом до села, дарма що добре знає дорогу. А от товариш Брус зразу підійшов.

Клим (висунувсь з-за спин). По-шефському, спасибі їм. Завтра купуємо дерево на школу.

Шайба. Все!

Голова (до Радобужного). Скажіть, товаришу Радобужний, ви з своєю дружиною у злагоді жили? Любили? Поважали?

Радобужний. Так!

Довго не наважувавсь, нарешті підвівся старий. Голосно:

— Товариші партія! У вас є програма, а у мене старий бог, та й простіть мене! (Повернувся до сина). Сину! Навіщо ти кажеш, що в злагоді жив і любив, коли ти... од неї перелазив до другої, до Тані ось... Через закон, як через тин, перелазив. Ну, перелазив, з ким не буває. Та навіщо неправду казати, коли усі тут правду кажуть! Товариш Брус он признався, про тебе так грамотно, так хороше сказав... Полагодьтесь, помиріться якось!.. А ще я хотів просити вас, товариші партія, не вилучайте Андрія за мене, за те, що, бува, не вдержусь та часом і гайну з дурного розуму до церкви... Бо, бачте, старий я. На село б мені. На селі хочу померти, а то у вас тут, либонь, і кладовища камінні.

Голова. Товаришу Радобужний. Дозвольте поки що одібрати у вас партквитка. Підкреслюю: поки що... А вам, товаришу Брусе, доведеться нам усім колективом вписати догану... А товариша Овчара, хоч і мертвий він,— дозвольте нам, товариші, викреслити з партії...

Шайба. Ось що... Подумав я оце... Запишіть там мене у кандидати до партії. Протокольно кажу.

Голова. Після перевірки — будь ласка!